

4 paskaita. Planas

- Daiktavardžio gramatinės kategorijos tipologiniu požiūriu
 - Linksnis
 - Apibrėžtumas
 - Giminė (klasė)
 - Skaičius

Linksnis

- **Linksniai žymi** priklausomųjų daiktavardžių arba asmeninių įvardžių **santykį** su pagrindiniais dėmenimis
- Plg.: Case is a system of marking dependent nouns for the type of relationship they bear to their heads Blake 2001: 1)

Linksnis

(1) turk.

Mehmet adam-**a** elma-lar-**ı** ver-di

Mehmet.**NOM** man-**DAT** apple-PL-**ACC** give-

PAST.3SG

‘Mehmetas atidavė obuolius (tam) žmogui’
(Blake 2001: 1)

Linksnis: klasifikacija

- Linksnių klasifikacija pagal perteikiamas reikšmes (santykius su pagrindiniais žodžiais; nepamirškime, kad ribos ne visada griežtos):
- **pagrindiniai santykiai** (core / nuclear relations): nom., acc., erg., abs.
- **nepagrindiniai santykiai** (gen., dat., instr. ir kt.); čia gali būti atskiriama **lokalinių** (vietos) linksnių grupė (ines., ades., iliat., aliat. ir kt.)
- Vokatyvo (šauksmininko) klausimas

Morfologinių linksnių hierarchija

- Morfologinės linksnių sistemos (= tokios, kur linksniai reiškiami morfemomis) susidaro neatsitiktinai, jų nariai susiję **hierarchiniais ryšiais**:
- NOM > ACC > GEN > DAT > LOC > ABL/INSTR > kt.
- Interpretacija (pavyzdys): jei kalboje yra GEN, joje taip pat **turėtų būti** ACC ir NOM
- Kai linksnių sistemos ribotos, paskutinis konkrečios kalbos linksnis, esantis šioje hierarchijoje, turi ir nuo jo į dešinę einančių narių reikšmių (pavyzdys toliau)

Linksnis: hierarchija (pavyzdžiai)

- (1) pavyzdys: jei kalba turi **2 linksnius**, **vienas** iš jų turės atlikti tipines **NOM funkcijas**, o **kitas** — **ACC, GEN, DAT ir kt.** (dažnai toks linksnis vadinamas netiesioginiu — angl. *oblique*)
- (2) pavyzdys: jei kalba turi **3 linksnius**, **du** iš jų turės atlikti tipines **NOM, ACC funkcijas**, o **trečiasis (GEN)** — **kitas**
- **Pastaba:** nepamirškime, kad čia kalbama apie morfologinius linksnius ir kad jų reikšmės gali būti perteikiamos ir kitaip (pvz., adpozicijomis)

Linksnis: raiškos klausimai

- Žymėjimas **priklausomajame dėmenyje** (*dependent marking*), plg. turk. (1) – kanoninis atvejis
- Žymėjimas **pagrindiniame dėmenyje** (*head marking*) – jau aptarėme, bet: ar tikrai *linksnių* žymėjimas?
- Žymėjimas **adpozicijomis** (ir linksniais bei konstrukcijomis su adpozicijomis)
- **Žodžių tvarka** (jau aptarėme)

Linksnis: žymėjimas pagr. dėm.

- Plg. (156) pavyzdį iš 3 paskaitos ir (14) svahilių (Blake 1994: 13):

Ali **a-na-m**-penda m-wanamke m-rembo

Ali 3SG-PRES-3SG-love M-woman M-beautiful

‘Ali myli gražią moterį’ (*a-* ir *m-* atitinka **subjektą** ir **objektą** (abu 3 sg.); *m-* yra 1/2 klasės (asmenų) žymiklis)

- Jei abu NP būtų praleisti, forma *anampenda* reikštų ‘Ji(s) myli ją/jį’ (afiksai *a-* ir *m-* veiksmožodžio formoje atstotų įvardžius)
- Bet: ar čia *linksnis*?

Linksnis: žymėjimas pagr. dėm.

- Plg. (42), (45) iš 3 paskaitos ir vengrų (Blake 1994: 14), prisimename:

az ember haz-**a**

the man house-**3SG**

'(to) žmogaus namas'

- Bet: ar *linksnis*?

Linksnis: žymėjimas adpozicijomis

- **Žymėjimas adpozicijomis**, plg. japonų (Blake 1994: 9):

Sensei=**ga** Tasaku=**ni** hon=**o** yat-ta

teacher=SBJ Tasaku=IO book =DO give-
PAST

‘Mokytojas davė Tasaku knygą’

(SBJ – subjektas, IO – netiesioginis objektas, DO – tiesioginis objektas)

Adpozicijos ir linksniai

- Kalbose gali būti vartojami ir morfologiniai linksniai, ir konstrukcijos su adpozicijomis, plg. anglų:
- **I/She** (SUBJ) loves **her/me** (OBJ)
- **I/She** (SUBJ) stole a diamond **for her/me** (for + OBJ = DAT)
- Dėmesio: adpozicijos gali būti klitikai ir fonologiškai jungtis prie daiktavardžių (ir ilgainiui tapti afiksais), plg. angl. s:
John's house

Linksnis: žodžių tvarka

- Dalį daiktavardžių ir asmeninių įvardžių santykių su pagrindiniu dėmeniu gali žymėti ir žodžių tvarka, plg. „nom“, „acc“ ir „dat“ vietnamiečių (http://vietnamese-grammar.group.shef.ac.uk/grammar_en.php?ID=47) ir anglų kalbose:

Tôi (SUBJ)	cho	bạn (DO)	tôi	sách (IO)
I		give book	my	friend

‘Daviau savo draugui knygą’

Apibrėžtumas (definiteness)

- **Apibrėžtumas** nurodo, kad tam tikras objektas kalbėjimo akto dalyviams yra **(ne)žinomas, (ne)identifikuojamas, (ne)konkretus** ((ne)minėtas tekste anksčiau arba (ne)įeina į bendrąjį žinomų objektų sąrašą ar pan.)
- Susiaurindami tiriamų reiškinių lauką toliau kalbėsime apie artikelius (daiktavardinius adjunktus, žyminčius apibrėžtumą), jų rinkinį ir santykį su rodomaisiais įvardžiais (demonstratyvais) ir žodžiu 'vienas' (plg. Dryer 2007 ir WALS 37, 38)

Artikelių rinkinys

- **Eurocentrinis** požiūris: **kalba turi 2 artikelius**, (žymimajį ir nežymimajį) kurie atitinkamai perteikia apibrėžtumą ir neapibrėžtumą (plg. (sing.) angl. *the* : *a/an*, vok. *der, die, das* : *ein, eine*, pr. *le, la* (*l' / _V*) : *un, une* (+ partityvinis art. *du, de la* (*de l' / _V*))
- Tipologiškai toks rinkinys nebūtinai, kalboje gali būti ir:
- **tik žymimasis** (WALS 38: **98** kalbose iš **534** tirtų)
- **tik (rečiau) nežymimasis artikelis** (WALS 37: **45** kalbose iš **620** tirtų)

Artikeliai ir demonstratyvai, žodis

‘vienas’

- Gerai žinoma, kad žymimieji artikeliai gali būti kilę iš rodomųjų įvardžių (demonstratyvų), o nežymimieji — iš skaitvardžio/įvardžio ‘vienas’. Todėl kalbose tipologiškai galima situacija, kai:
 - **demonstratyvas vartojamas ir** (žymimajam) **apibrėžtumui žymėti** (WALS 37: **69** kalbos vs. 216 kalbų, kur taip nėra)
 - **žodis ‘vienas’ vartojamas ir kaip nežymimasis artikelis** (WALS 38: **112** kalbų vs. 102 kalbos, kur tokio sutapimo nėra)

Daiktavardžio giminė (klasė)

- Pastebėta, kad daiktavardžiai pasaulio kalbose gali sudaryti tam tikras grupes — **klases**
- Mums įprasčiausios daiktavardžių klasės — **ide. kalbų giminės**, bet nuo jų kol kas pravartu atsiriboti
- Dėmesio: iki šiol kalbėjome apie gramatines kategorijas, kuriomis žodžiai gali būti kaitomi, o dabar **aptarsime tokią kategoriją, kuri iš esmės nėra kaitybinė** (daiktavardžiai giminėmis nekaitomi, kaitomi tik su jais derinami žodžiai)

Daiktavardžio giminė (klasė)

- Daiktavardžių klasės pasaulio kalbose gali būti susijusios su:
- **fonologinėmis** ypatybėmis (jei daiktavardis baigiasi / prasideda (ir pan.) garsu (-ais) X ar garsu su ypatybe X, tai jo klasė bus ...)
- **morfologinėmis** ypatybėmis (jei daiktavardis turi darybinę morfemą X arba priklauso kaitybos klasei (linksniuotei) X, tai jo klasė bus ...)
- **semantika** (jei daiktavardis reiškia, žymi X, tai jo klasė bus ...)

Semantinė dktv. klasės motyvacija

- Pirmieji du kriterijai jungiami į vieną grupę, todėl daiktavardžio klasės motyvacija kalboje tipologiškai gali būti (WALS 32):
 - formali
 - **semantinė** (nagrinėsime truputį plačiau)
 - mišri
- **Semantinės** daiktavardžių klasių motyvacijos tipologija (WALS 32):
 - skyrimo pagrindas **yra biologinė lytis**
 - skyrimo pagrindas **nėra biologinė lytis**

Semantinė daiktavardžio klasės

motyvacija

- Lyties pagrindu funkcionuojanti daiktavardžių klasių sistema: tamilų k. (Corbett 1991, 9):
- **masc.** (male rational): god or male human
- **fem.** (female rational): goddess of female human
- **neuter** (=non-rational): other
- NB: kaip matyti, čia yra ir papildomas kriterijus: mąstanti būtybė (žmogus arba dievas) vs. nemąstanti būtybė (ne žmogus ir ne dievas)

Semantinė daiktavardžio klasės

motyvacija

- Ne lyties pagrindu funkcionuojanti daiktavardžių klasių sistema: svahilių (http://mwanasimba.online.fr/E_Chap05.htm):
- 1/2 klasė: asmenys ir kt. (1 — vns., 2 — dgs.)
- 3/4: augalai ir kt.
- 5/6: vaisiai ir kt.
- 7/8: daiktai, gyvūnai ir kt.
- 9/10: abstraktūs ir konkretūs daiktai / dalykai ir kt.
- ...

Skaičius

- Skaičiaus kategorija iš dalies artima klasei (giminei), nes objektus leidžia aprašomoje situacijoje skirstyti į kelias grupes pagal kiekio požymį (dėmesio: skiriame nuo skaitvardžių!)
- Skaičiaus kategorijos narių („klasių“) tipologijos implikacijos principas:

vienask. > daugisk. > dvisk. > trisk. >

...

(skaityti iš dešinės į kairę: jei kalboje yra ..., tai bus ir ...)

Skaičius: retesni nariai

- Bendroji pastaba: visi nariai, nežymintys vienaskaitos, priklauso daugiskaitos „klasei“, jie yra jos „poklasiai“ / variantai
- **Dviskaitos** (dualio) ir **triskaitos** (trialio) reikšmės suprantamos savaime, bet ką galėtų reikšti **paukalis** (nedidelis kiekis)?
- Mažiausia paukaliao vertė priklauso nuo sistemos, į kurią jis įsiterpia, pvz.: sg., pauc., pl. (pauc. > 1), sg., du., pauc., pl. (pauc. > 2)

Literatūra (žr. plačiau seminarų apraše)

- Linksnis: Blake 1994, 1–17
- Apibrėžtumas: Dryer 2007, 152–163
- Giminė / klasė: Corbett 1991, 7–13
- Skaičius: Corbett 2001, 816–821 (iki *Implicational Claims*)

Seminaras

- **Ką norėtumėte aptarti (balsuosime):**
- linksnį
- apibrėžtumą
- skaičių
- giminę

Ačiū už dėmesį!

